

GUZMÁN MONCADA, Carlos (2008): *Una geografia imaginària: Mèxic i la narrativa catalana de l'exili*. València: Tres i Quatre, 301 p. (La unitat, 195).

El volum que ens ocupa va rebre el reconeixement dels Premis Octubre en la categoria d'assaig, en l'edició del 2007 del certamen literari valencià. Dos anys abans, el mexicà Carlos Guzmán Moncada havia publicat un breu assaig, «Mèxic: una cartografia imaginària de l'exili», com a prefaci del recull *Narrativa catalana de l'exili* (a cura de Julià Guillamon, Barcelona: Galàxia Gutenberg – Cercle de lectors, p. 31-54), en el qual deixava més o menys esbossada la columna vertebral d'aquest estudi. La relació dels intel·lectuals exiliats catalans amb Mèxic va més enllà del vincle més o menys afectiu amb el país que els facilita una relativa bona acollida: els grans noms de les lletres catalanes desterrats –o transterrats– al país centreamericà integren i assimilen, tot i que en diferent grau, la cultura, la història, la tradició i el present mexicà. Del grup d'autors i obres susceptibles d'estudi, Guzmán se centra en la

Estudis Romànics [Institut d'Estudis Catalans], Vol. 32 (2010), p. 427-551

narrativa. La finalitat de l'estudiós és analitzar de quina manera i fins a quin punt Mèxic és present en aquest gènere literari cultivat per diversos escriptors catalans, durant i després de la seva estada al país. Així, es deixen de banda textos corresponents a d'altres gèneres, potser —esperem— per dedicar-hi una anàlisi posterior; heus aquí, doncs, una limitació del treball, per bé que assumida i acceptada. La nòmina d'autors i d'obres objecte de la dissecció es comença a limitar, tot i que no necessàriament és minsa, i l'assagista s'ha d'afanyar a subratllar que no es tracta de fer una lectura completa i minuciosa dels textos, sinó d'analitzar-los d'una manera transversal tenint en compte la presència de Mèxic en les seves pàgines. Segona limitació, un cop més volguda i assimilada.

L'altra pedra angular del volum és Mèxic. L'autor ha dedicat moltes pàgines, primer, a situar amb precisió l'estat del país entre els anys 40 i 70 del segle passat i, per tal com hi està estretament vinculada, la història immediatament anterior; i seguidament, a referenciar el món indígena i els mites mexicans. Sens dubte, aquestes línies són fonamentals per poder argumentar la visió que els autors catalans donen del país; tanmateix, en algun moment s'allargassen excessivament i retarden l'entrada en matèria —com també passa amb la descripció metodològica de l'estudi—, fins al punt que hom té la sensació d'errar per una geografia si no imaginària, massa etèria. No obstant això, doten l'assaig d'una mena d'hibridisme disciplinari, ja que hi conviuen comentaris sobre història, política, mitologia, antropologia i lingüística, que el fan particular i n'eleva el nivell. Tal com assenyalava l'autor, a propòsit de la novel·la de Pere Calders *L'ombra de l'atzavara* (1964), «el lector català [...] es troba immers en un teixit de referències i al·lusions a un entorn estrany d'ofici, perquè pertany a un context cultural que aquest identifica com a aliè, tant en l'espai com en el temps.» (p. 111). Aquesta afirmació és aplicable al conjunt de la narrativa —i la resta de literatura— de tema o rerefons mexicà i també es pot llegir com la justificació dels esforços que Guzmán ha d'esmerçar a explicar Mèxic. A més, planteja una altra qüestió interessant que també mereixeria ser estudiada: fins a quin punt és diferent la lectura que un lector mexicà i un de català farien d'un mateix text, com per exemple *Paraules d'Opòton el Vell* (1968), d'Avel·lí Artís-Gener, només pel fet de tenir més o menys integrats els referents mexicans. I, veient el ventall d'obres i escriptors, encara ens podem fer una altra pregunta: els autors tenien al cap un eventual lector autòcton quan escrivien aquests textos? En alguns casos com l'obra d'Agustí Bartra *La lluna mor amb aigua*, publicada per primer cop en castellà el 1968, podríem argüir una resposta afirmativa i segurament no aniríem errats. Sembla clar, doncs, que els intel·lectuals catalans opten per integrar-se de ple en el nou context cultural i treure'n el màxim partit literari, amb força reconeixement, sigui dit de passada.

A partir d'aquí, l'anàlisi s'estructura en tres eixos, que responen a cada un dels àmbits de la societat mexicana representada en les obres. En primer lloc, comptem amb la visió més immediata del «país i la gent» (p. 27) en obres de Vicenç Riera Llorca (*Oh, mala bèstia!*, 1972; *Què vols, Xavier?*, 1974), la narració de Lluís Ferran de Pol «El centaure i el cavaller» (dins *La ciutat i el tròpic*, 1956); tot i que en algun moment l'autor s'oblida del límit genèric que s'ha imposat i no pot evitar fer esment de textos periodístics del mateix Ferran de Pol o Carner, de les memòries de «Tísner» o d'Artur Bladé Desumvila, per exemple; els quals il·lustren de manera molt diàfana la presa de contacte amb l'entorn quotidià. Aquesta llicència, en tot cas, demostra la necessitat o la conveniència d'ampliar l'òptica de l'anàlisi a d'altres gèneres. Aquest primer capítol també serveix per constatar com els escriptors catalans que arriben a Mèxic a partir del 1939 es troben una ciutat immersa en un procés de transformació urbana i social, en part fruit de la Revolució Mexicana de 1910, que no es poden estar de plasmar en els seus textos, si es vol des d'un punt de vista més superficial o aparent, però que en el fons esdevé la via d'entrada i d'aprofundiment de la realitat. Segons Guzmán, en molts casos, els elements mexicans (referents, tòpics, espais, paisatge, lèxic, etc.) que apareixen en l'obra d'autors com Pere Calders, Ferran de Pol, Riera Llorca o Artís-Gener s'hi insereixen en el mateix moment en què s'estan configurant i redefinint; fins al punt que textos com *L'ombra de l'atzavara* esdevenen «ficcions sobre la identitat» (p. 110) i l'ànima mexicana en contrast i oposició amb el món de l'exiliat català, en aquest cas encarnat per Joan Deltell.

La Revolució Mexicana, que va sacsejar el país entre 1910 i 1917 i va marcar profundament la societat mexicana dels anys posteriors, centra el segon capítol del treball. Després d'ubicar-nos en la realitat més palpable, els autors s'endinsen en la història del país d'acollida i la reinterpreten. La narració «La

jungla» o la novel·la *Érem quatre* (1960) de Lluís Ferran de Pol, *La lluna mor amb aigua* (1968) d'Agustí Bartra i alguns relats del volum *Aquí descansa Nevares* (1967) de Pere Calders serveixen a Guzmán per il·lustrar la presència, en diversos graus i tractaments, de la Revolució. En aquests dos últims casos esmentats, l'autor difereix de les lectures que tradicionalment s'han fet dels textos i en reivindica una anàlisi més acurada i amb coneixement de causa. En la novel·la bartriana, per exemple, advoca per la lectura miticosimbòlica que l'escriptor fa de la revolució i la història mexicana, més enllà del context o la referencialitat immediata que tradicionalment s'ha atribuït al text. Pel que fa a Calders –al qual Guzmán ha dedicat treballs com *Un exilio horizontal. Pere Calders y México* (2005), entre d'altres–, constata com el narrador «ofereix una visió complementària, reflexiva i volgudament crítica del que la Revolució [...] havia acabat encarnant dins la cultura oficial i popular mexicana» (p. 173) i supera les lectures més superficials de les obres caldersianes amb presència mexicana. Aquesta vessant de crítica –constructiva– de la crítica és un dels aspectes positius i enriquidors de les pàgines d'*Una geografia imaginària*.

El darrer punt de l'assaig es refereix a la presència del món indígena i dels mites mexicans en la narrativa catalana de l'exili. En aquest cas, l'autor delimita tres graus d'acostament a aquest aspecte, cada un dels quals s'il·lustra amb una obra representativa, tot i que n'hi poden haver més. Així, en un primer graó, hi hauria aquelles obres que recorren al món indígena mexicà «com a font de matèria literària» (p. 180) amb l'objectiu de «nodrir una obra de temàtica enterament mexicana» (p. 180); els textos de Josep Roure-Torrent o *Abans de l'alba* (1954) de Ferran de Pol, en serien alguns exemples. En un segon estadi, hi trobaríem aquelles obres que se serveixen del món indígena «com a metàfora, metonímia o sinècdocque d'una altra cosa que és la que de debò s'hi figura» (p. 202). La mirada torna a fixar-se en Calders per reivindicar una lectura més profunda de la presència de l'indi mexicà en la seva obra, més enllà de l'aproximació exòtica o absurda que tradicionalment alguns crítics han defensat. Guzmán creu que llegir *L'ombra de l'atzavara*, per exemple, des del punt de vista realista o del documentalisme és insuficient i imprecís, perquè el món de l'indi en Calders respon a inquietuds de l'autor entorn de les idees d'identitat i d'alteritat. Finalment, hi ha aquells textos i autors que es refereixen al «món indígena com a alteritat radical» (p. 241). Tot i que l'etiqueta és força vaga, la novel·la que l'exemplifica permet il·luminar un xic més aquesta categoria. *Paraules d'Opòton el Vell* –abastament estudiada per Guzmán en el volum *En el mirall de l'altre: «Paraules d'Opòton el Vell», l'escriptura dialògica d'Avel·lí Artís-Gener* (2004)– és el paradigma de l'assimilació plena de la tradició indígena mexicana per part de la literatura catalana de l'exili. Per això, l'estudiós assaja de superar –amb un estil tan abrandat que canvia la forma autoreferencial en plural que fins aquest moment havia emprat pel singular–, «la lectura més –faceciosa–, tangencial o epidèrmica» que la crítica n'ha fet i la presenta com una barreja perfecta entre la tradició medieval catalana de les quatre cròniques, d'una banda, i a la tradició indígena mexicana, de l'altra.

Amb tot plegat, Guzmán il·lustra com Mèxic, passat pel sedàs dels autors catalans exiliats, esdevé «un lloc semàntic des del qual podien dir els seus exilis i construir-ne, amb els elements més útils que els oferia un entorn cultural tan diferent al seu, una visió personal» (p. 276). Per fer-ho, organitza el discurs a partir dels tres grans eixos i els exemplifica per demostrar les seves impressions; tot i que, de vegades, es perd o es desvia del fil argumental principal i toca temes tangencials que s'allunyen del camí traçat. La documentació és abundant i rigorosa, i exerceix amb èxit la seva funció, però les referències de les citacions i les obres no sempre es donen amb la precisió pròpia d'un assaig acadèmic com aquest; aquesta llicència editorial potser s'explica per la voluntat de no sobrecarregar el text de notes o d'incisos, però traspuja certa sensació de deixadesa que caldria haver evitat, igual que algunes errades de correcció. Tanmateix, no desllueix del tot el conjunt, que, per tal com dona una visió més profunda de la relació entre Mèxic i la narrativa catalana, més enllà de la simple documentació o voluntat testimonial de la realitat vista o viscuda, esdevé una aportació considerable per explicar, una mica més –en queda molta de pendent–, part de la literatura catalana de l'exili.

Oriol GONZÁLEZ TURA
Universitat Autònoma de Barcelona